

Nowe media i nastolatki

JACEK PYŻALSKI

Zaangażowanie młodych ludzi w wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych (głównie Internetu) bywa interpretowane równocześnie skrajnie pozytywnie, jak negatywnie. Z jednej strony mówi się, iż Internet daje niebywałe, nieobecne wcześniej szanse uczenia się. Równocześnie wskazuje się, że Internet sprawia, iż mamy do czynienia z pokoleniem „wytnij-wklej”, którego przedstawiciele bezmyślnie ściągają z Internetu różne treści, których nawet nie rozumieją. W tym przypadku mamy zatem do czynienia z pozorami uczenia się.

Z podobną ambiwalencją mamy do czynienia w przypadku myślenia o społecznym funkcjonowaniu nastolatków. Z jednej strony obawiamy się, że relacje zapośredniczone, czyli takie, gdzie komunikujemy się za pomocą instrumentów internetowych, staną się płytsze, gorsze niż te twarzą w twarz. Z drugiej jednak podkreślamy, że takie bogactwo i dostępność instrumentów komunikacyjnych umożliwia, ułatwia i wzmacnia relacje interpersonalne. Gdzie zatem jest prawda, jak zrozumieć tę dwoistość? Pojawia się generalne pytanie o to, czy Internet to raczej szansa, czy zagrożenie dla młodych ludzi, a jeśli i to, i to, to od czego zależy, które z nich okaże się dominujące?

W tekście zajmujemy się grupą adolescentów – z kilku powodów jest to grupa bardzo ważna w kontekście wykorzystania Internetu, zarówno jeśli idzie o jego powszechność, jak i potencjalne korzyści lub ryzyko. Za tym zarysowanym wyżej dualistycznym myśleniem idą różne inicjatywy praktyczne. Z jednej strony finansujemy cyfryzację szkół i wspieramy dostęp do Internetu, z drugiej zaś pojawiają się inicjatywy dotyczące znaczącej redukcji użytkowania Internetu przez młodych ludzi. Jeśli idzie z kolei o działania typowo profilaktyczne, to mamy do czynienia z wyraźną dysproporcją ilości inicjatyw tradycyjnej profilaktyki nastawionej na „walkę” z zachowaniami ryzykownymi (np. cyberprzemocą). Znacząco mniej jest inicjatyw mieszczących się w nurcie profilaktyki pozytywnej, nastawionych na inspirowanie młodych ludzi i wspieranie ich w tym, by wykorzystywali Internet w sposób dobry dla siebie (prorozwojowy) i dobry dla innych (prospołeczny).

Wykorzystanie Internetu przez młodych ludzi

Jako oczywisty traktuje się fakt, że młodzi ludzie powszechnie wykorzystują Internet. Rzeczywiście, kiedy zapoznamy się z najnowszymi badaniami Instytutu Badawczego NASK „Nastolatki 3.0”, dowiemy się, iż z Internetu w domu korzysta wielokrotnie codziennie ponad prawie 94% nastolatków (Tanaś 2017).

Tego typu dane są powszechnie przywoływane, stanowią one jednak jedynie wierzchołek góry lodowej. Dużo więcej dowiemy się, kiedy poznamy szczegółowe sposoby zaangażowania, nie tylko w aspekcie ilościowym (kto i jak długo używa), ale także jakościowym (sposoby zaangażowania, które mogą być interpretowane jako korzystne, neutralne bądź szkodliwe). Przyjrzyjmy się zatem krótko palcem zagrożeń i szans, tak jak definiowane są one w największym europejskim projekcie badawczym EU Kids Online (Livingstone i in. 2015). W pierwszej kolejności zostaną omówione zagrożenia (ciemna strona), następnie szanse (jasna strona).

Ciemna strona

Wspomniana wyżej typologia EU Kids Online wskazuje, iż młody człowiek może w przypadku zagrożeń pełnić trzy role. Są to rola **odbiorcy** treści internetowych, rola **uczestnika** (w kontekście aktywności inicjowanych przez dorosłych) Tanaś M. (2017) oraz rola **aktora**, kiedy staje się on sprawcą lub ofiarą. Najbardziej rozbudowaną współczesną typologią zagrożeń związanych specyficznie z użytkowaniem nowych mediów przez młodych ludzi jest podział zaproponowany w ramach projektu EU Kids Online¹. Zagrożenia, gdzie młody człowiek występuje w tych rolach, mogą objawić się w sferze **agresji**, **seksualnej**, **komercyjnej** oraz w sferze **wartości**. Poniżej przedstawiam krótko przegląd zagrożeń w zakresie poszczególnych ról.

• Młody człowiek jako odbiorca

Internet w porównaniu z wcześniejszymi mediami np. telewizją zawiera o wiele więcej treści, które w znaczącym odsetku są generowane przez masowego użytkownika, nie zaś producentów medialnych. Treści te są jedynie w niewielkim stopniu kontrolowane oraz „wymykają” się krajowym legislacjom w tym zakresie poprzez globalność sieci. Zatem młody człowiek jako odbiorca (poszukujący określonych treści lub po prostu natykający się na nie) może doświadczać wielu zagrożeń wynikających z takiego kontaktu.

W przypadku agresji nastolatek może natrafić na materiały wizualne zawierające sceny przemocy. Materiały te częściej niż w mediach tradycyjnych mają charakter bardzo skrajny i realistyczny (nie są treściami fabularnymi).

W grę wchodzi tu także kontakt z agresją werbalną spotykaną w komunikacji online (Pyżalski 2012). Jeśli idzie o sferę seksualną to treści te mogą mieć charakter pornograficzny – znów często w skrajnie radykalnej formie (np. powiązanej z przemocą). Sfera komercyjna dotyczy kontaktu z reklamami i działaniami firm komercyjnych nastawionych na kształtowanie postaw młodych ludzi.

W sferze komercyjnej młody człowiek może zetknąć się z nieodpowiednimi reklamami. W przypadku nastolatków szczególnie negatywne znaczenie mogą mieć reklamy produktów, które nie powinny być konsumowane przez tę grupę, np. alkohol, albo takich, które są niezdrowe – np. napoje energetyczne, słodczyce. W tym kontekście podkreśla się szczególne znaczenie portali społecznościowych, gdzie reklama może być łatwo profilowana w kontekście konkretnej grupy odbiorców.

Wreszcie w sferze wartości młody człowiek może napotykać komunikaty, które propagują wartości negatywne, np. rasizm, używanie narkotyków itd. Komunikaty takie ze względu na multimedialność internetowego przekazu mogą być w wielu przypadkach atrakcyjne i posiadać duży potencjał wpływu.

• Młody człowiek jako uczestnik

Młodzi ludzie mogą doświadczyć wielu zagrożeń w wyniku działań inicjowanych czy prowadzonych przez osoby dorosłe. I tak, w kontekście agresji młody użytkownik może w wyniku kontaktu z innymi osobami online, zarówno znanymi ze świata offline, jak i poznanymi w cyberprzestrzeni, doznać z ich strony wiktymizacji. Ta sytuacja także nie byłaby możliwa bez aktywnego uczestnictwa ofiary w wykorzystywaniu nowych mediów oraz byłaby niemożliwa do realizacji w mediach tradycyjnych, które nie służyły dwustronnej komunikacji między nadawcą i odbiorcami.

W wyniku kontaktu zapośredniczonego młody człowiek może stać się także ofiarą nadużyć związanych z zagrożeniami w sferze seksualnej, np. uwodzenia czy molestowania seksualnego przez osoby dorosłe. Wreszcie, młody człowiek może uczestniczyć aktywnie w komunikacji z osobami dorosłymi, które prezentują postawy propagujące antywartości, np. osobami gloryfikującymi przemoc, ksenofobię czy ryzykowne zachowania zdrowotne.

Wreszcie w sferze komercyjnej problemem może być wykorzystanie danych podawanych w Internecie przez młodych ludzi danych, geolokalizacja czy inne techniki, służące monitorowaniu zachowań młodych internautów w celu oddziaływania o charakterze komercyjnym (sprzedaż produktów i usług). Tu jednak w porównaniu z rolą odbiorcy silnie zaznaczona jest aktywność odbiorcy, który sam podejmuje ryzykowne działania, a nie tylko ogląda treści. W tym kontekście może stawać się ofiarą lub sprawcą określonych aktywności.

• Młody człowiek jako aktor

Nastolatek może więc w obszarze komercyjnym popełniać w nowych mediach przestępstwa w zakresie prawa autorskiego, hakerstwa lub włączać się w nielegalną działalność, która byłaby dla niego trudno dostępna w świecie offline, np. niektóre uzależnienia behawioralne, jak hazard. Może on też stać się sprawcą lub ofiarą agresji wobec innych osób, zarówno tych, z którymi łączy go jakaś relacja, jak i nieznajomych (głównie w kontekście rówieśniczym). Może on też stać się sprawcą nadużyć związanych ze sferą seksualną, np. angażując się w tzw. seksting polegający na rosyłaniu materiałów wizualnych przedstawiających treści o charakterze seksualnym z udziałem użytkownika. Wreszcie młody człowiek może działać ryzykownie w obszarze wartości – wtedy, gdy produkuje i udostępnia innym treści narażające ich na ryzyko, np. strony instruujące jak popełnić samobójstwo, propagujące używanie środków psychoaktywnych itd.

Na koniec rozważań o ryzyku warto zauważyć, iż poważne zaangażowanie młodych ludzi w opisane tu zagrożenia dotyczy, w zależności od przyjętych wskaźników, od kilku do kilkunastu procent populacji nastolatków.

Jasna strona

Pomimo tego iż najwięcej mówi się o zagrożeniach, badania ostatniej dekady wskazują, iż większość aktywności online realizowanych przez młodych ludzi ma charakter pozytywny lub neutralny. Dla przedstawienia mapy korzyści, które potencjalnie mogą być udziałem młodych ludzi korzystających z Internetu, posłużymy się przywołaną już wcześniej typologią EU Kids Online.

Podobnie jak w typologii zagrożeń nastolatek może być **odbiorcą** treści, **uczestnikiem** (wtedy, gdy wchodzi w interakcje z innymi osobami online) lub **aktorem** (gdy z własnej inicjatywy podejmuje określone aktywności). W ramach każdej z tych ról korzyści mogą pojawić się w czterech obszarach, to jest: **edukacji, udziale i zaangażowaniu obywatelskim, kreatywności i wyrażaniu siebie oraz w obszarze tożsamości i związków społecznych**. Poniżej krótko omawiam korzyści w podobnym porządku, jak zrobiłem to w przypadku zagrożeń.

• Młody człowiek jako odbiorca

Sytuacja młodego człowieka jako odbiorcy treści medialnych jest stosunkowo prosta do analizy. Mechanizm jest tutaj zbliżony do tego, który był obecny w przypadku mediów tradycyjnych, np. telewizji. Młody internauta ma po prostu dostęp do odpowiednich, wartościowanych pozytywnie treści, które w przypadku obszaru edukacji

oznaczają zasoby edukacyjne, w przypadku zaangażowania obywatelskiego oznaczają dostęp do globalnych informacji, w przypadku obszaru kreatywności i wyrażania siebie – dostęp do informacji charakteryzujących się różnorodnością, a tym samym inspirujących. Ostatni obszar – ten związany z tożsamością i związkami społecznymi, oznacza dostęp do treści o charakterze poradniczym. Internet zawiera jednak znacznie więcej treści – istotne w wykorzystaniu będą zatem kompetencje dotyczące ich wyszukiwania i selekcji.

• **Młody człowiek jako uczestnik**

Korzyści doświadczane przez młodego człowieka mogą także wynikać z kontaktów z innymi ludźmi. W obszarze edukacji internauta-uczestnik ma możliwość kontaktu z innymi użytkownikami sieci o podobnych zainteresowaniach. Młody człowiek może być też zaangażowany obywatelsko podejmując inicjatywy społeczne czy polityczne, które mogą funkcjonować wyłącznie online lub hybrydowo (online i offline równocześnie). Mogą też wyrażać siebie w kontekście społeczności (np. artystycznej) oraz inicjować bądź wzmacniać relacje społeczne (komunikując się online, najczęściej za pomocą portali społecznościowych).

• **Młody człowiek jako aktor**

Nastolatek może także pewne prorozwojowe czy prospołeczne działania online podejmować z własnej inicjatywy. W obszarze edukacji będzie samodzielnie inicjować naukę, np. zakładając bloga edukacyjnego czy forum dla osób uczących się. Jako aktor może, dzięki nowym mediom, inicjować i realizować konkretne formy zaangażowania społecznego (np. rozpoczynając protest lub podejmując jakąś konstruktywną akcję). W przypadku kreatywności najbardziej aktywna forma polega na samodzielnej produkcji i publikowaniu treści internetowych (np. poprzez własny fanpage w portalu społecznościowym).

Pozytywny potencjał nowych mediów dla rozwoju dzieci i młodzieży jest zatem znaczny. Wykorzystuje go jednak, w zaawansowanym stopniu, mniejszość młodych ludzi. Stąd niezbędne są działania wychowawcze, a czasami profilaktyczne.

Wnioski dla praktyki wychowawczej i profilaktycznej

Rozważania przedstawione w artykule pozwalają na sformułowanie kilku generalnych wniosków związanych z praktyką profilaktyczną i wychowawczą:

1. Powinniśmy w większym stopniu interesować się jakościowym wymiarem wykorzystania Internetu przez nastolatki. Powszechna koncentracja na aspekcie ilościowym nie daje danych i przesłanek dla dobrego planowania rozwiązań wychowawczych i profilaktycznych.
2. Warto zrównoważyć obraz młodych ludzi online w kontekście szans i ryzyka. Okazuje się, że w poważne ryzyko zaangażowanych jest zwykle kilkanaście procent młodych ludzi. Podobny odsetek jest szczególnie zaangażowany w działania prospołeczne i prorozwojowe. O tych ostatnich zresztą mówi się znacznie mniej, w sposób przesadny koncentrując się na ryzyku. Zmieniając nieco to podejście, warto podejmować inicjatywy z zakresu profilaktyki pozytywnej wzmacniając tych, którzy już działają prorozwojowo i prospołecznie oraz inspirując i wspierając tych, którzy w takie działania się nie angażują.
3. Ze względu na nowy wymiar społeczno-kulturowy niezbędna jest pogłębiona wiedza wychowawców i terapeutów na temat psychologicznych, pedagogicznych i społeczno-kulturowych wymiarów funkcjonowania online nastoletnich użytkowników (w szerszym kontekście ich całłościowego funkcjonowania).

Autor jest pedagogiem specjalnym, profesorem Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, od ok. 10 lat intensywnie bada funkcjonowanie dzieci i młodzieży online oraz konstruuje programy wychowawcze i profilaktyczne dotyczące zachowań ryzykownych online.

1 EU Kids Online jest największym dotychczas europejskim programem badawczym skoncentrowanym na problematyce użytkowania technologii informacyjno-komunikacyjnych przez dzieci i młodzież.

Bibliografia

Tanaś M., *Raport z badania Nastolatki 3.0*, NASK, Warszawa 2017.

Livingstone S., Mascheroni G., Staksrud E., *Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe*, EU Kids Online, London 2015.

Pyżalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków 2012.